

Соколёнок

4/2021

июль – август

Кард

КЪВЕ ВАЦРА САДРА АЯЛАР ПАТАЛ АКЪАТЗАВАЙ ЖУРНАЛ

Олимпиадада
Дагъустандин
барқалла!

Расул
Тӯрашӯ

Расим Тъажи

КАТРАН ИЕСИ ВУЖ Я?

Лап аскервиле амаз халудин къайгъуда авай къванбур вуч тир! Вирида са гаф лугъузвай: мехъерна кІанда – икъван иесияр авай халу, валагъ, бахтавар я, бахтавар.

Гъа зулуз, аскервиляй хтай са шумуд йикъалай, башламишна иесийри: – Нин руш кІанзаватІа, лагъ! Халуди жаваб гана: – туькенчидин.

Фена уьлчияр, хтана. Ганач туькенчиди вичин руш. Рушани хабар ракъурна: – Нерни типІрен кІуф хъиз авуна... Фена вичин тай жагъуррай.

– Йифди-югъди жибинда къенфетар аваз къекъвезвайди я, къизмиш хъанва, айиб авач, – лагъана дидеди. – Лугъурай. Ничего.

И гафарин ван хъайи халуди вичин гъилевай пІапІрусдин къатІ, чІехи тупІал эцигна, акІ гадарна хъи, ам къуншидин къавалайни анихъ аватна. Аквадай гъаларай, аскервиле къатІар гадариз чирнава. Са шумуд касдин кІвализ мадни уьлчивилиз фена, амма са рушни рази хъанач. ХъуьтІуьзни рахунар халудин мехъерикай хъана. Гъа икІ, эхирни, гатфарни алуькна. Гатфариз и ихтилат акъвазна. Вучиз лагъайтІа гатфариз чи салан рехъ галай патан чапар ярх хъана.

– Гъе-гъе-гъе! – ван акъатна бадедин. – Буьркъуь хъанва вири. Чапар михъиз чкІана!

Ида-ада тІваларни хкудна тухвана!

Гатфарин са нязиз халудизни заз тапшуругъ гана. Бадеди.

– Пака фена, тІвалар гъваша. Чапар хъия. Къведани санал!

– Есть, товарищ капитан! – лагъана халуди бадедиз са честь гана. – Чукура, гада! Лам хкваш!

Лам хкана, еб, нажах акуна, чна къуллугъар пайна. Халуди тІвалар атІуда. За абур тамай агъуз авудиз, рекъел акъудда. Рекъел чна абур ламрал эцигна. Зунни, халуни – къведни рази я. Лам рази ятІа- туштІа садани хабар къазвач. Гъатна чун рекъе.

Рагъ частуниз хкаж хъанва. Вилик халу ква. Халудин гуьгъуьна – лам, ламран гуьгъуьна – зун. Халудин эрчІи къуьнел са нажахни ала. Нажахдин тумни эрчІи гъиливди къунва. Халудин чапла гъил, лагъайтІа, яб алай военный шалвардивай гуьцІ жез, гагъ инихъ, гагъ анихъ галтад жезва. Зани, адаз са вил ягъиз, хъуьруьнарзава:

– Ра-аз, два-а! Ра-аз, два-а!

Ламра, чка-чкадал акъвазиз, рекъел гъалтай цІапарихътай ни чІугвазва. Ахпа, сив цавухъ элкъуьриз, сарар экъисзава. Уюнар акъудзаватІа, тахъайтІа цІапарин ахтармишунар къиле тухузватІа, абурун ниэр чирзаватІа, чидач. Ахпа ам, садлагъана рум гайиди хъиз, чукуриз-чукуриз халудихъ агакъзава. Агакъна, мадни акъвазиз, ни чІугвадай цІапар жагъурзава.

– Пурх, пурх! Вач, вач! – лугъузва халудиз. – За вахъ агакъарда!

Халудиз, вичин къулухъ вуч жезватІа, хабарни туш. Ам садрани къулухъ килигзавач. Гъа са къатда: раз, два, раз, два къачуна, физва.

Гъа икІ, къугъваз-къугъваз, агакъна чун тамуз.

Агакъна тамуз, халуди лам кутІунна пипин тарал.

– Идаз иеси чидайди туш, – лагъана ада. – КутІун тавуртІа, низ

чида ам гъинихъ рекъе гъатдатІа? Ахпа чун жеда идан гуьгъуьна къекъвез.

Лам кутІунай таран къакъан шивел къве керекул къал кваз рахазва. Гагъ халудиз килигзава, гагъ – ламраз. Заз килигзавач. Аквадай гъаларай, и тарал лам кутІунун бегенмиш хъанвач. Нарази я. Чпин кІвалин-йикъан къайгъуда авай къушар тир, ибуруз кимиди инал ядай ламран ар тирни? Халудин гъараюнар тирни? Ваъ, гъелбетда.

Халуди тІвалар гъасятда атІана.

Гъа кІвале меслят хъайивал, за абур рекъел акъудна. Эцигна ламрал пар, – элкъвена чун хуър галай патахъ. Булахри, хуълери, валлагъ, на лугъуда, кеменчияр язава.

Вири дубъняда авайди манидин сес я. Гъарда вичин къайдада вичин мани лугъуза.

Лам гила шад туш. Якъин хъи, вич кутІунна лугъуз. Мумкин я, пар залан я. Ам вичин кІулал жедайди чизва.

Гъар са пар эцигнамазди, ада вичин япар, гапулар хъиз, вилик авуна, тум ланш хъиз дубзарна, къулухъди яргъи авуна, рехъди винелди тепилмиш хъана.

Гъа и арада халудин вилер рекъин къерехдал алай са гирдимда акъуна.

– Гъе-ей, Нур! Ну-у-р! – гъарайна ада лап вичин къвалав гвай заз.

– Вуч хъана, чан зун сивиз къейи халу?

– Ваз и кІанчІ аквазвачни?

– Аквазва.

– Адаз иеси авайди туш...вун адан иеси хъухъ.

– Ваз за вучна кІанзава?

– Яхъ ам.

– Ва-а! Вучда адакай?

– Адал ацукъизни жеда. Адал якни куьткуниз жеда. Ам къула туртІа, ада пуд юкъуз къулан цІайни хуьда...

– Къамал хкажиз куьмек ая, – лагъана за. – Вучда? Яб тагайтІа, хъфейла, на бадедиз арза ийидайди я. Хкажа къамал!

Гила ламран гъални зи гъал сад я. Са къадар рекъиз гъа икІ фена, эхирни акуна заз, акуна лагъайла, гъиссна за, зи къамай са тІекв акъатзава. Гадарна за кІанчІ лап и рекъин юкъвал. Идал алай гъа тІурариз са шумуд къуьлни чукъвена. Уф аладриз, гагъ цавуз килигна зун, гагъ – дере-тепедиз.

– Вуч иер гатфар тушни! – рахана зун жув-жувахъ галаз. Са тІимил къван виликай, цава авай булутрин нехирдикай гила деведин карван хъанва. Карвандилай анихълап Шагъ дагълар хътин зур-

ба са булутди рагъ кІевзава. – Къарагъа, гар, къарагъа! Ваз минет хъуй, къарагъа! – ван алаз рахана зун. Ахъайна гъар гъил са патахъ, цав къужахламишиз кІанзава заз. – Рагъ кІевзавай чІулав булут алу да на цаваривай! Къарагъа, гар, къарагъа! КІев тавурай булутри чичими ракъар, къарагъа, гар къарагъа!

Акуна заз, халуди къил юзурзава. Заз килигиз.

– Дидени шад я, хва чІехи жезва, – лугъуз. Хци ирид класс куьтягъзава. Гъе-гъе! – хъуьрена ам. – Бейтер кхъиз, къиле гар гъатзава! Гарар! Къарагъа, гарар! Къарагъна гарар!

– Ваз цав аквазвач, сивиз зун къейи зи халу, – лагъана за.

– Заз вири аквазва, – лагъана ада. – АкІ къиле фидач! А фикир! Яхъ кІанчІ!

Бирдан акуна заз, цавун тагъдин лап вили чкадал раб хътин са затI пайда хъана. Чан алай. Гуьгъуьна лацу гъал таз, физва виликди.

– Самолет! Реактивный самолет! – гъарайна за. – Цавун аршар муьтIуьгъарзавай кьегъал хъиз зи патай саламар! Ура-а! Вун штурвалдихъ акъвазнава, кьегъал яз! Зунни – кIанчIун кIаник, кьама тIур акIиз, зи халуни са рушазни кIан тийиз...

– И кIанчI вав халуди гьикI хъайитIани инал гадриз тадач! Вав за бейтер кхъиз гуда гъа и кIанчIун кIаник!

– ТIур алай пад кьамал ийимир, – лагъана за. – Хкажиз куьмека.

Гъатна чун мад рекъе. Заз акъвазвайди жуван кIвачерни, ламра тIвалар галчIурзавай жигъир я. ТIваларин гел, жигъир ваъ. Гъа и гел къуна, къил алгъурна, физва зун. Фена, фена, бирдан зун къах хъана. Акъвазна. Ибур вуч ванер я? Ва-а! Им зи халудин гъарай тушни? Ида заз эверзавани? Идаз вуч хъанва? Гадарна за кIанчI. КилигайтIа, халуни са къуш я. Им гъинай атайди я? Идаз зи халудивай вуч кIанзава?

– Ва-а! Абур аку гъа-а! – гъарайна за. – Куьн вучиз кикIизва?

Халудин мез галкIизва. Халудивай рахаз жезвач. Са вуч ятIа лугъуз кIанзава, амма лугъуз жезвач. Гена хъсан хъана, гъа и арада зи къвалавай са нин ятIани ван акъатна:

– Саламмалейкум! Къуватар хъуй!

КилигайтIа – мешебиги. Мешебигиди, нарази яз, къил галтадзава.

– Катрахъ галаз кикГизва, – лагъана халуди, са вал къалурна. – Агатайла патав, къенвай хътинди тир. Гъил авурла, гадар хъана зал.

Халудин гъил чухванвай. Перемни къазун хъанвай. Кард, вилери цАрцАр гуз, душман хъиз, халудиз килигзавай.

– Ва-а! – лагъана мешебигиди. – Ваз идан лув хана, куъре хъанвайди аквазвачни?

Язух къуш! Яраб им ни янатА?

– Чаз инра тфенгдин ван хъанач, – къил галтада халуди. Катран ханвай лув зурзазвай. – Хутаха, гада, кІвализ, – лагъана, заз кард къалурна.

– ТІваларикай са къефес ая, гада хвена, сагъарна, ахъая!

– Къармахри алмасри хъиз атАна зи гъилер, – мурмурна халуди.

– Акъваза кван, им вуч меселая? Ламрал алайбур тІвалар яни? Гъар са тІвал – цІуд манат! – хъел аваз гъарайна ада. – ЦІуд ваъ, виш манат! Гъар са тІвал са тар я! Чир хъанани? Ина шумуд тІвал ава? Са виш? Са виш тар! Тамуз иеси авайди я. Чир хъанани? Чир хъухъ! Зун и тамарин иеси я. Эгер вилик ви мехъер квайди туширтА, за гъа тІвалар кукІвар жедалди...

– Мад хъийидач, – лагъана халуди. – Чапар ярх хъанва... Диде ди лагъана, идаз иеси авайди тушни? ГъакІ хъана...

Мешебегиди ахъайда чун, кІвализ хтана. Агакъайла кІвализ, бадеди башламишна къал ийиз:

– И ламрал икъван вучиз эцигнава? Адан язух тушни? Къадар эцигнайтА жедачирни? Идан иеси къенвани? Ва-а! Гъайвандин язухни атанач, валлагъ, атанач! Идан къвалар ягъана хъи! Хер авуна...

Гъар и арада за пенжекдик квай кард ахъайна. Ахъайна, лагъайла, адан винелай алчуднавай пенжек алудна. Акуна заз, ам усал хъанва. Къил патал къаз, килигна-килигна цавуз, бирдан гъа зи гъилерал кард чАгана. Къефес ийидай тІвалар ламралай алуд тавунмаз.

Бадеди халудиз ахмурар авуна куътягънавачир. Кард чилел эцигна, зун чашмиш хъана. На лугъуда, зи къамал гила пуд кІанчІ эцигнавай. Гъакъван заз залан хъана. Гъакъван зун сефил ва пашман хъана.

– Кард къена! – гъарайна за. – Кард къена!

Садазни ван хъанач. Бадеди ламран язух чІугвазмай. Имидин суса, туъквендиз са вуч ятАни хканва лугъуз, виридаз хабар гузвай.

– Эй, жемьтар! Кард къена-а!
– мадни гъарайна за. Низ эвер-
да? Инал са кIем векьер кузвайди
тиртIа, низ чида шумуд кас кIватI
жедайди тиртIа?! Тухвана салаз,
текдиз кучудна за кард. Хутун
таран кIаник. Лацу цуькверин
кIунчI хьиз аквадай таран кIаник.
Дерт аваз хтана, бадедихъ галаз
лап рикIяй рахана зун:

– Я баде, лагъана за, – ша на
заз са жаваб це. Аку, им зи халу я.
Яни? Куьн адан иесияр я, къайгъ-
уда ава. Мехъерна, динжарда, лу-
гъузва куьне. Аку, чапар ярх хъан-
вай, вуна лагъана, иеси буьркьюь
хъанва! Аку, тIвалар гъидайла,
мешебегиди къуна чун, ада лагъа-
на, тамуз иеси авайди я... Хтана,
ламран къвал акурла, вуна халу-
диз ахмурарзава, бес ламрахъ иеси
амачни? Ам къенани? И виридахъ
иесияр хъайила, и катрахъ вучиз
иеси авач? Катран иеси вуж я?
Им ни янатIа вучиз чирдач? Кард
къейила, тIветI къейидайни ву-

чиз туш? Фида зун инай экъечIна!
Фида зун физудиз!

– Ви кылиз, чан хва, гъа ви ха-
луди лугъузвайвал, бейтери хаса-
ратнава. – Вач! – Гъахътин затI я,
чан хва, жизнь, – лагъана халуди.

– Вуч, вуч? – Жизнь гъахътин
затI я... – Жизнь ваъ, уьмуьр лагъ.
Ваз урус чIал чизвайди туш. Ваз
гъа сад-зур гафар я чизвайди.

– Вазни чизвайди бейтер я.

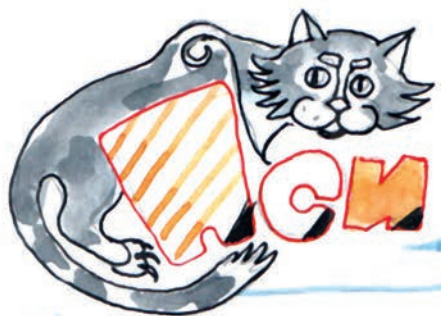
– Гъа и вакайни, гъа и кард ягъ-
ай касдикайни за са бейт кхьида.
Гъа вири авайвал. Гъа чIавуз аква-
да ваз. Ваз вун гъихътин кас ятIа
чир жеда.

– Кхьихъ, – лагъана халуди.

Гъа гатфарни, гъа чапарни,
гъа ламни, гъа кардни рикIе аваз,
зун физудиз рекъе гъатна. Гъабур
рикIе аваз, къекъвена-къекъве-
на, эхирни кхъена. Санани, садани
дуьз жаваб гудач, катран иеси вуж
ятIа.

Катран иеси чун я! Чун вири я...

Арден Квардан

ПСИ ВА НИСИ

АцІай целцел
Нисидин
Ахварзава
Псиди,
Чхради хьиз,
Гъургъурзава
Псиди,
Гагъ-гагъ тумни
Юзурзава
Псиди.

АцІай целцел
Нисидин
Ахварзава
Псиди.
Белки, адаз ахварай
Цел пад хъана аквазва.
Целцелайни яз чІехи

Вич шад хъана аквазва.

Белки, ада ахварай
Ниси дадмиш ийизва,
Ширин акваз, къаймах хьиз,
КІусар уьтмиш ийизва.

Амма ниси
Тирди уьцІуь
Хабар авач псидиз,
АцІай целцел нисидин
Ахварзавай псидиз,
Чхради хьиз,
Гъургъурзавай,
Гагъ-гагъ тумни
Юзурзавай,
Ширин чанда
Ялар авай псидиз.

Гъей, гъурчехъан!

Гъей, гъурчехъан, гъурчехъан!
Жечни са гаф лагъайтІа:
Жечни тфенг вугайтІа –
Садра къванни гъиле къан!
Садра къвани хъуьчІе тван!

Гъей, гъурчехъан, гъурчехъан!
Чи хуьре сикІ авайди,
Чи верчерин демекдиз
МичІи йифиз атайди,
Кака хазвай Яру верч
Гел галачиз тухвайди,
Фена текдиз валара
Чан аламаз чухвайди
Бес ваз хабар авачни?
Бес ваз ван-сес хъаначни?

Гъей, гъурчехъан, гъурчехъан!
Акъваз, гъурчез фимир вун.
Ягъун патал суван яц
Дагъдин синез фимир вун,
Суван цІегърен, жейрандин
Къекъвемир вун гелера,
Уьмуьр гъалрай деврандин
Чи дустари чуьллера!

Гъей, гъурчехъан, гъурчехъан!
Ви тфенг за хъуьчІе тван!
Ви тфенг за гъиле къан!
Зи Яру верч тухвай сикІ,
Ам валара чухвай сикІ
Жагъурда хъи,
Жагъурда –
Чуьнуьхун вуч кар ятІа
Къалурда хъи,
Къалурда!

Гъей, гъурчехъан, гъурчехъан!

(Товестдай чӀукар)

(Эвел алатай нумрайра ава)

Аквазва гадайриз, Замира текдиз къванцел ацукънава, ам чеб хквезвай патахъ гъич килигни ийизвач. Зуьрнецидин хциз Чулавакай мадни хъел атана.

– Килиг, къей хва, ада чакай хъелнава, – рагъул шатланкадин перемдин хуруяр тваз тади ийизвай Чулаван руфуна гъуд эцязава Зуьрнецидин хци.

– АвунатӀа, авуна ман, – жаваб гузва Чулава. Амма Зуьрнецидин хци рушан патав тади ийизва.

– БацӀи зи гуьгъуьниз къведа лагъанайни за ваз, – Замира вич галай патахъ килигна кӀанзава Зуьрнецидин хциз.

– Заз кӀвализ хъфиз кӀанзава, – кыл хкажна чеб иниз атай патахъ килигзава Замира.

Чулаваз и арада рушан чин, адан далудилай авахънавай Чулав киф, цавун ранг алай булушка, метӀерал къван яру гуьлуьтра авай кӀвачер аквазва ва ада ихътин рушахъ галаз рахазвай вичин дустунал пехилвал ийизва.

– Им Чулав я... Чи дахдихъ галаз зуьрне ягъай Арабханан гада, – сесиник зурзун кваз, гагъ рушаз,

гагъни рушалай вилер алуд тийизвай вичин дустуниз килигзава Зуьрнецидин хва. – Зани ада хъсан чардах туькӀуьрнава. Са чӀехи раган къилел.

– Гъи-гъи-гъи, – сивел капаш эцигиз тади авуна, хъуьреза Замира. – Чулав! Значит, черный!

– Чорный! Эхъ, – сив япарихъди физва Зуьрнецидин хчин. Ам чи хуьруьн негри я.

– Негри вун я, къей хва, – рахазва гила Чулавни. – Вун вуж я? Ф-ф-ф-у-у... Хъуькъвер целер хътин зуьрнечи!

– Вун – негри!

– За чирдани ваз негри вуж ятӀа? – гъутар кӀватӀна дустунал физ гъазур жезва Чулав.

Замиради, хъуьруьнарни акъвазарна, Чулав гуьзетзава. Дугъриданни, ам негри къван чулавди я. Негрийри арадай ам, белки, хайи дидедизни чир хъжедач жеде. Ихътин хиялар рикӀяй фена, Замиради мад сеферда сивел капаш эцигна хъвер ийизва.

– Вун чи Абдулагъ бубадин кӀвализ хтанвайди яни? – Хабар къазва яргъалай Замирадивай Чулава.

– Чи Абдулагъ бубадин кӀвализ, – жаваб гузва руша.

– Ва-аъ, чи Абдулагъ бубадин,
– ягъанатдалди рахазва Чулав.
Ахпа чин атӀугъна даварзава:
– Адак квай чи пайни ваз хъурай.
Бес куь Абдулагъ буба хъайила,
куьн вири шегъерда аваз, ам ина
текдиз вучиз тунва?

Замира ацукънавай чкадилаь
къарагъзава ва ада гадаяр туна
хъфин къетӀзава.

– КӀамаш ихтилатар ийимир,
къей хва, – гъуд юзурзава Зуьр-
нечидин хци Чулаваз.

– КӀамаш вун я! – гъуд хкаж-
зава Чулавани. Амма руш хъфиз
кӀанз рекъел акъатнавайди аку-
на, абуру къведани адан гуьгъуь-
низ гъерекатзава.

– Вун хъфимир, Замира. За
ваз чи чардах къалурда лагъа-
начирни, – минетзавай тегъерда
рахазва къулухъ вил ягъ тийиз
рехъди физвай рушав Зуьрнечи-
дин хва.

– Ваз чи хамзарнез кӀандачни?
– куьмек гузва дустуниз Чула-
вани.

Зуьрнечидин хва катна фена
рушан вилик акъатзава. Гъилер
къве патахъ ахъайна, ада Зами-
радин рехъ къазва ва хъуьрез-
хъуьрез лугъузва:

– Рехъ агалнава, къуншидин
руш. Дорога закрит!

– Къуншидин руш заз килиг-
да, къуншидин руш, къуншидин
руш.., – вичин рикӀел атай са
аваздал лугъузва Чулава.

– Вакай ашукъ Нуьсрет хъан-
вани, къей хва? – хъуьрена
Зуьрнечидин хва Замирадиз ки-
лигиз.

Замирани хъуьрезва. Адаз гадайрин кефи хазни кІанзавач, амма вични ша лагъай чкадиз къведай руш туширди къалуризни кІанзава.

– Ахъая зи рехъ! – къулу-къулухъди физва Зуьрнечидин хва.

Ибурун амалрал мягтел хъайи ва риІкяй мад сеферда вичин дустунал пехилвал авур Чулавазни къарай къвезвач. Ам Зуьрнечидин хцел тепилмиш жезва.

– КъекъечІ! Квахъ, къей хва, рекъелай! – къвалахъай фена къве гъилни эцязова Чулава. Къвала дустунин гъилер акъур Зуьрне-

чидин хва цагъамар алчуд хъана, вили-вили къвакъварни яр ягъиз башламишнавай мерейр кулар-кулар яз куьрс хъанвай валариз физва. Чулав вич, а патал хъиз къекъечІна, ягъанатдин хъвер авай чинив къуьруькар ийиз таз акъвазва.

Замира пагъ атІана амукъна. Адан чинал алай хъвер садлагъана цІрана. Са вуч ятІани лугъуз кІанз, мецелай алуд тавуна, ада вичин лацу шуькІуь тупІар гъутариз кІватІна. Гагъ Чулаван къуьруькар акъудзавай чиниз, гагъ цагъамри кІасиз угъ-цІугъ ийиз валара

амай Зуърнечидин хциз килигиз, ада вичин хъел винелди акъудна:

– Эй ты! Что ты делаешь? – чинин кІалубар михъиз дегешарна, гъарай гана ада Чулаваз. – Ты дурной, что ли? Да, дурной!

– Вот это делаешь, – ягъанатдивди, Замиради вичи хъиз, гъилер юзурна, жаваб гана Чулава. – Ты дурнай да? – гъил туькІуьрна ада валара акІанвай дустуналди.

– Какой ты дурак! – хъел мадни пара жезва Замирадин. Ада шалвардихъни перемдихъ цагъамар галкІана ва къецІил гъилер абуру чухваз, азад жез чалишмишвилер ийизвай Зуърнечидин хциз куьмек гуз башламишна.

– Алад вунни валара авайбурун патав! – а патал хъиз акъвазна, пеш жакъвазвай бацІидин далудилай чІарар кьуна, амни валариз рагъурна Чулава. Вич, цІапандай акъатай ккІал хъиз, катна вилерикай квахъна.

– Инай иви къвезва, – шехъиз кІанз, туьтуьна кьагъар акІана, лугъузва Замиради, Зуърнечидин хцин гъилерин цагъамри чухванвай чкайрал мукъаятдиз тупІар алтадиз.

Зуърнечидин хциз бегъем регъуь хъанва. Рушан хъуьтуьл тупІари къецІил гъилин тІарвилер секинарна, адан рикІик цухцухар кутаз эгечІна. Ам гъа инал гъа икІ азиятдик кваз лап няналдини ацуькьиз гъазур тир.

– Ви дуст дурак я хъи, – хкудна ам хъсан хиялрикай Замиради.

– За ам рекъида, къей хва Чулав, – хъуткъунарзава вич Зуърнечидин хци.

– Да ну его, – гададин гъил гъиляй ахъай тийиз рахазва Замира. Бирдан ада «ой!» лагъана тІуб сиве туна.

– Вуч хъана, Замира? – цагъамри чухвана кузвай вичин гъилер рикІелай алатна Зуърнечидин хцин.

– Килиг, зи тупІайни иви къвезва, – сивяй акъудна тІуб Зуърнечидин хциз къалурзава Замиради.

– Агъ, къей хва Чулав, за ваз вуч ийидатІа, аквада ваз, – рушахъай мадни регъуь хъайи Зуърнечидин хци дустуниз гъелегъ кьазва. ЯтІани, ада Замирадин гъил вичин гъиле хкьазва.

– Ша, куь чардахдал фин, – галачир хъверзава Замиради.

– За ваз хамзар гуда, – шад жезва Зуърнечидин хциз.

– Хамзар вучар я?

– Хамзар хамзар я ман. Некъиар чидани ваз? Гъахътин емишар я. Амма абур чиле векъерал ваъ, валарал жедайбур я.

– Абур гъина авайди я? – гъил гададин гъиляй акъуд тийиз, адан къвалал алаз физва Замира.

– Вини чи чардах авай чкада.

– Чардах гъина авайди я?

– Чардах гъа хамзар авай раган кьилел, – гагъ и, гагъ а кІвачел хкадариз, рушан гъил авай гъил юзурзава гадади.

Зуърнечидин хцин рикІелай хъелни, тІарвални алатнава. Адаз Замира къужахламишиз, икъван хъсан гафар лагъай адан сивиз пІагъ гуз кІанзава. Ам руш гъилерал къачуна тухуз, гъа хамзар авай раган кьилел кьван акъудиз

гъазур я. Амма адалай и арада лагъайди чпиз килигиз цагъам галкІана, къулухъ-вилик физ патав гвай бацІидиз куьмек гун хъана.

– Къац! – капаш хкажна виликди авуна Зуьрнечидин хци. Адан рикІикай хабар авайда хъиз, бацІиди вични къулухъ галай кІвачерал хкажна. Ахпа пара дамах гваз ада вичин пел гададин гъиле эцяна.

– Ша фин чардахдал, – катна Зуьрнечидин хва.

– Баци-баци, – катна адан гуьгъуьниз Замирани. Зуьрнечидин хцив агакъарна, ада вичин гъвечІи ва пурпу гъил гададин векъи гъиле хтуна. Зуьрнечидин хци ви-

чин бедендай чими зуз фейиди гъиссна. Адан вилерал алааматдин мичІивал атана, кІвачерик алааматдин гъуьргъуьвал акатна. Ада садлагъана вичин рикІикни бедендик лувар кваз, са гъихътин ятІани таквадай къуватди вич гарун лепейрал хкажзаваз гъиссна. Сифте яз вичив агатай ихътин алааматдин гъиссери адан рикІе чІехи мурад ва къаст арадиз гъана:

«Замирани зун гъич садрани къакъатдач. Къвалав тахъайтІа, ам гъамиша зи рикІе жада...»

Гададинни рушан шадвал ва гумрагъвал акваз, бацІидини цІингав авуна. Ам, абурулай къведалайни алатна, вилик экечІна.

Нурраг Сагд

Камаллу типіре рекьелай алатай рушар гьикі тамай акьуднайла, гьадакай хкет

(Эвел алатай нумрада ава)

Диде-буба рикелай
Алатай хьиз кІвалевай,
ЭкьечІайла цавуз варз
Тимил кьурху хьана чаз.

Рехъ алатаз кичІела
Амукьна чун эвела
Эвер гана инсанриз,
Хкаж жез тик кьакьанриз.

Чи ван хьайи сад хьанач,
Чи зегьметар бад хьана.
Кьуьзуь типІрен чан сагьрай,
Адан ширин ван сагьрай.

Тарцин хилел алай ам,
Лап кефина авай ам.
Ара-бир кьил юзуруз
Авай тІиб сес кьалуриз.

Ам чи куьмек, дарман я,
Ам гьакьван чаз масан я,
Тарифзава: «Вун тІиб яз,
И чкайрин сагьиб я».

Типре чи гьал къатгузва,
Чал алай тIал къачгузва.
Гагь миxъзава цIакулар,
Алайди хъиз ругни, къар.

Ахпа тарпна, къарагъна,
«Ша захъ галаз!» гъарагъна,
Рехъ къалурна сефердин
Варарив къван шегъердин.

Чун шадвиляй цIрана,
Типрез сагърай лагъана,
Тиб лагъайтIа, элкъвена,
Атайвалди хъфена.

Лап къерехда шегъердин
Авай чими кIвалер чи.
АкьалтIунни тарсар чи,
Къецел фидай камар чи.

Вад декъикъа – гъаят чи.
Ашукъардай къамат чи,
Лампаярни экуь тир,
Экв гудай чаз дири тир.

Чахъ багърияр къекъвезвай,
РикIин къеняй ишезвай.
Гъам гуьгъуьлда акъуна,
Себ-сивни туш тавуна.

Чун акурла, шад хяна,
Агатна чав, къад хяна.
Къужахра къаз беденар,
Илична чал теменар.

Жуван тахсир хиве къаз,
Яру вилер чиле тваз
Амукъна чун – аялар,
Багърийрин пак хиялар.

Гатанач чун тІвалунал,
Цацар алай гафунал.
ИкІ алатна азабар,
Садни хянач татабар.

Чунни галаз хзанар,
Тикрар ийиз «азанар»,
Къекъвез хяна аяздал
РикІер аваз авазда.

*Урус чІалай.
Элкъуьрайди З.Къафланов я*

Алатай, лап яргъал вахтара инсанар нехирар хъиз вири санал яшамыш жез хъана. Гъар сихилдиз вичин чкаяр аваз хъана. Техил, фу гъеле абуруз чидачир, абурун тлуън як тир, кеспини гъурчехъанвал. Тара-тама лагъайтла гъайванар кIамай къван бул тир, ничхирарни гъакI тир. Са чкадал абур тIимил хъайила, инсанрин сихил маса чкадиз куъч жедай.

Гагъ-гагъ чIехибуру гъурчяй хкведайла чпин гъвечIи аялриз къугъун патал къурерин шапIаяр, кIелер, данаяр гъиз хъана. Абурал аялар къадарсуз шад жедай. Сихилди чкаяр дегидайлани абуру и гъвечIи гъайванар чпихъ галаз тухуз хъана. Гъурчехъанар гъардан-бир чантаяр ичIиз хтай сеферарни жедай. Ахътин вахтара и хуъзвай гъайванар бакара къвезвай. Яваш-яваш инсанри фагъумна хъи, гъайванар хуън хийирлу кIвалах я, гъурчерик эрк кугаз жедач.

Гъа икI къвердавай маларин, лапагрин, цIегьерин, къунарин хейлин суруяр нехирар арадал атана, гъурчера, экуънилай няналди гъайванрихъ галтугунин чарасузвални амукънач, и чкадилай а чкадал куъч хъунин гереквални. Гъурчехъанар малдарриз элкъвена, гъурчез лагъайтла, гъакI рикIел акъалтайла физ хъана.

Адет яз гъар са сихилдин къиле вичин регъбер, хкъанавай башчи жедай. Адахъ вирида яб акалдай. Вахтар фена, къиле авайди рагъметдиз фена, сихилди чпиз маса къил хкъана.

ЦIийиз хкъгъайди инсафсуз къилих авай кас хъана. Ада сихилди вичин къайдаяр тваз башламышна. Са гъвечIи хата акъатайди гатаз, виридиз гъуънтIгуз, ада жемят гъелекзавай. Виридалайни адаз къуъзуъ ксар такIан тир, куъз лагъайтла, яш хъанвайбуруз адан амалар хуш тушир, адан гъалатIар аквазвай ва абуру ам туъгъметрин хура твазвай. Жегъил къилевайдаз къуъзуъбурукай пис хъел авай ва ада рикIе абуруз фенд къадай планар яна.

– Чун цIийи чкайриз куъч жезва, – лагъана башчиди, – къуъзуъбурни начагъбур гъа ина амукърай, зи къарардиз акси хъанвайбуруз за жаза гуда.

Садавайни куътIни ийиз хъанач. КIватIна чпин куъч-муъч, амай-амачир суърсетни чпин къуъзуъ диде-бубайриз туна, рикIел пар алаз рекъе гъатна. Абуру генани и чпин къилевайдаз чIехибурун язух къведа, белки, са мусятIани хтана чпи абур галаз хъфида лагъана умудар кутунвай.

Са Рими тIвар алай жегъил башчи и инсафсуз къарардал рази хъанач.

ГъвечIизмаз диде къена, адаз бубади дидевални, бубавални ийизвай. Ада вичин буба са чIехи хамунин чувалда туна, чинеба вичихъ галаз тухун къейдна.

Сихил къибле патахъ рекъе гъатна. Йикъуз балкIандин далудал алай мишин тагъардавай бубадиз тлуън гуз, йиф атайла Римиди ам чинеба чилел авудиз хъана.

Гъа икI сихил са къадар чкадиз къван фена. Чил атIуз, мензил атIуз,

атана вацџув агакџна. Инал акџвазна ял ядайвал хџана. Вири чпин гџараратвал алудиз, чин-гџил чуџхуџз вацџал фена. Аквада ибуруз, са такабурлу дагџдин гавди вацџа гџамамар кџабулзава. Хтана лугџуда чпин чџехидаз. Чџехидани гуда буйругџ а дагџдин гав яхџ лагџана.

Фена са викџегџ жегџил, гадар хџана вацџун лепедал, амма гџа декџикџада гав вилерикай квахџна, гуя гџич хџайиди туш. Жегџил лагџайтџа, кџати лепеди кџаниз яна, гваз фена. Гџа икџ са шумуд жегџилди чан гана. Амма инсафсуз башчидин рикџ регџимлу хџанач. Ада гав яхџ лугџуз кџевивалзавай. Амма ата на югџ няни хџана, гавни вацџал пайда хџхџанач. Башчиди гав кџадай карни пакадал вегџена.

Пакад юкџуз сифте нубат Римидинди хџана. Накџ вацџу тухвай жегџилар рикџел аламай Рими, вичи чуџнуџхнавай бубадин патав атана, адаз агџвалатдин ери-бине ахџайна. Адаз са вич кџиникџ ваџ, вич кџейила, вичи чуџ-

нуџхнавай бубани башчиди рекџидайди чизвай, гџавиляй адан чин серин тир.

– Я хва, – лагџана кџужади, – гџа виридан кџисмет зидини хџурай. Зун патал ваз гаф кџвезватџа, зун гџа инал тур.

– Ваџ буба, – лагџана хџци.

Кар са гџанал алач. Гзаф за фикирзава, сакџани кџатџуз жезвач. Вацџун гџамга ятарай акџван хџсандиз аквазай гав, мукџув жерила, ятарни кџалу авуна, цџуџкџ хџана квахџзава. Гџа кар заз са аламатдин сир хџанва.

– Я хва, а вацџал дагџдин кџаяб-затџ алгџанвани?

– Эхџ, буба, гџа чкадал чарх алгџанва.

– Рикџел хкваша кван, хва, а гав гџи чкадал пайда жезва?

– Гџа чархунин серин куџтягџ жезвай чкадал, буба.

– Я хва, – лагџана бубади, – а гав вацџа эхџвезвайди туш, ам чархал ала, гџа чархалай ам кџазни жеда. амма мад са кар ава. Дагџдин гав лап мукџаят,

лап викІегъ гъайван я. Ам къун регъят кар туш. Меслят ихътинди я. Куън са шумуд кас экуънахъ лап фад, мичІ ку-маз фена а чархал кулкусра чънуъх хъухъ. Дагъдихъай гавар атайла витІ акъудмир, жизвини юзамир, тахъайтІа абур кхунда ва гел галачиз квахъда, я мад гъа чкадални хкведач. Римиди вичин дустар кІватІна абуруз гав къадай пландикай эхтиланта. Дустар рази хъана, хкаж хъана абур рагал, гавар атайла тарпна хкечІ жедай хътин чкайра чънуъх хъана. Гуъзлемишун са акъван яр-гъал фенач. Дагъдин гавар яваш-яваш рагав мукъва жез башламишна. Ара-арадай абуру акъвазиз чилихъай ни чІугвазвай ва са гъихътин ятІани сесер акъудзавай. Абуру икъван гагъда таниш тушир хътин ниэр гъиссазавай хътинди тир. Эхирни абур атана и чарх вацІал ал-гъанвай пипІел агакъна. Вирида ял ягъиз башламишна, къиле авай къун, чІехи гав къакъан къерехдал къаравулвиле

акъвазна. Римини адан дустар мукъа-ятвилелди мукъув хъана. Амма еке теж-риба авай къун и хаталувилин гъавурда акъуна, ада са ажаиб къив гана, вири легъзеда чкайрилай квахъна. Римидин гъиле энгел хъана аламукъай гавдив гъвечІи шараг гъатна.

ЭвичІна Римини адан дустар рага-лай, гваз хтана гавдин шараг башчидин патав, ахъайна хъайи-хъайивал. Баш-чиди и кар нин рикІел атана, лагъайла, вирида Рими къалурна. Амма Римиди и меслятар гайдиди вичин тагъарда авай буба тирди башчидиз лагъанач.

И кар хъана алатна. Ял ягъай сихил мад рекъе гъатна, фена, акатна марф. Гъа и арада са гуъзлемиш тавур кар хъана. ЦІай хуъзвай къванцин тІасдин къалпагъ алатна, марфади цІай туъхурна. Са далда галай чкадив агакъайла, къеженвай партал къурурдай, як чра-дай цІай амукънач. Чара атІай чІехида къуд патохъ цІай жагъурдай векилар

ракъайна. Фена кьуд патахъ векилар. Са сят, кьве сят, пуд сят. Хкведач, хкведач. Эхирни, нянихъ сад пайда хъхъана. Хтана, лагъана хьи, бес са гъурчехъандивай цІай гъатна, цІай квай цІукІ гваз хкведайла гъамни марфади тухуърна.

Гъа икІ са шумуд кас фена, садавайни цІай гъиз хъанач. И вири фикирлу хъанвай арада Римиди атана мад тагъардавай бубадиз лугъуда:

– Чан буба, тІуън гъиз хъанач, я марфни акъваззавач.

– Я хва, куъне а цІай гъикІ гъиз хъана?

– Гъар сеферда гъизвай цІай квай цІукІ марфади тухуърна, – лагъана хци.

– ЦІай гъиз цІиб гваз алад, хва. Гум кумай хътин жуъгъенрай цІиб ацІура, винелайни къванцив кІева, марфади ягъ тийидайвал. Де, алад.

Рими фена, гъа лагъайвал цІипІина аваз цІай гваз хтана. Ваз и амални чирна лагъайла Римиди вичин буба тирди лагъанач.

Шумуд югъ тир жемят къумлухда гъатна. ВацІалай къур ятарин целерни ичІи хъанвай, вири цихъ къарих тир. Виридан ийир-тийир хъана. Вири башчидиз чап килигзавай, чеб къумлухра тунин тахсиркар гъам яз гъисабзавай. Башчидизни вуч ийидатІа чизмачир. Мад фида Рими бубадин патав, ахъайда агъвалат, къачуда меслят.

– Гъайванриз кьетІен кьатІунар ава, хва, – лугъуда бубади. – Нехирдикай са дуъгве хъяна, ам вилик кваз гъала. Ам чилихъни чІугваз фида. Дуъгве акъваз хъайи чкадал фур эгъуъна. Гъанай квез яд авай гъавиз акъатда.

Бубади лагъайвал хъунни авуна. Яд жагъай инсанар къиникъкай къутармиш хъана. Вирида Римидин тарифзавай. Амма и

сеферда Рими чуъкъ тавуна акъвазнач. Ада гъар сеферда, кІеве гъатайла, вичиз меслятар къалурайди вичин тагъарда чуънуъхнавай буба тирди лагъана. КІватІ хъанвай жемятдиз ашкара хъана хьи, камаллу, эгъли ксар галачиз умуърда четин жеда, башчиди къунвай рехъ хаталуди я, къуъзуъбуруз еке гъурмет къвезва. ГъакІ лагъана, абуру тагъарда авай буба акъудна, чпин юкъва, гъурметлу чкадал ацукъарна ва башчивилени адан къадирлу хва Рими хъяна.

Рими сифте рази жезвачир. Амма жемятдин кІевивал ийиз акурди, Рими рази хъана, ада вичин шартІ эцигна:

– Жемятар, чна чи къуъзуъбурни начагъбур иски ятахрал туна. Им чи гъуцар рази жедай кар хъанач. Чна абур хкана кІанда.

Вири рази хъана. Элкъвена хтана къулухъ. КилигайтІа, са паяр гишила къена, амайбурни са язух гъалда амазма.

Римидин сифте буйругъ виридаз тЃуьн гун хъана. Ахпа вирида санал кьейбуруз сурар эгъуьнна, абур кучудна, цӀаяр хъууна, садакьяр гана.

И крарилай кьулухъ ислягъ кеспийрал элячӀна. Жемятдихъ недай фу-техил хъун патал Римиди техилар цун кьейда. Амма са тварни техил амачир, куьчери тир вахтара вири тЃуьна куьтягнавай. «Гила вучда?» – фикирлу хъана Рими. КӀватӀна кьуьзуь ксар хабар кьуна гьабурувай.

– Гьуьрметлу кьужаяр, камалэгълияр! Ник цун тавуртӀа чун гишила амуькда, цадай техил амач, чна вучрай?

– Кьиферивайни цекверивай буржуна къачуна кӀанда, хва, – лагъана са кьужади.

– Ам вуч лагъай гаф я, буба? – жузунна Римиди.

– Чна цайи никӀерай кьифери цеквери чпин гьамбарар техилрив ацӀурнава, хва, гьам чаз техил жеда, маса рехъ авач.

Пакадин йикъуз фена жемят никӀериз. КӀватӀна кьиферинни цекверин гьамбаррай техилар, са шумуд чувал хъана. Мад сефер акуна виридаз, кьуьзуьбурун тежриба, меслят галачиз уьмуьр тухун мумкин туш. Гьадалай гуьгъуьниз кьуьзуьбурун кефи хадай кас хъхъанач, вирида кьуьзуьбуруз гьурмет ийиз башламишна, рекъе гьалтайла салам гун, икрам авун виридан адетиз элкъвена.

Эй бубадин лацу лиф

Азиз Мирзабеков

Эй бубадин лацу лиф,
Эй бадедин ц'ару к'вед,
Чи цавара куьк'венвай
Алван, нурлу, экуь г'вед!

Хтул Фатимадиз

Хару г'верг'вердиз ухшар,
Баг'дин бег'ердиз ухшар,
Вун я чи рик'I, рик'Ин пад,
Ширин шекердиз ухшар.

Надинжвилер, шадвилер
Хас крар я вири ваз.
Г'ык'ван женжел ят'ани,
Баг'я я вун амма чаз!

Вилер я ви ц'арубур,
Кифер – к'ызилдиз ухшар,
Их'тин иер, биц'и руш
Вучиз ик'ван я нашар?!

Са лег'зеда ак'ваз вун,
Азаб гумир ви чандиз,
Динжвал ая, секин х'ух'ь,
Ахпа звера к'убандиз.

Вучиз ик'ван надинж я?!
Вун куьз ик'ван хару я?!
Рак'нинин цуьк х'ыз гуьзел,
Даг'дин к'вед х'ыз ц'ару я!

Хтул веледрилайни
Ширин жедайди гила
Чир х'ана заз, к'ят'анва,
Жув «дедушка» х'айила.

Эй бубадин лацу лиф,
Эй бадедин ц'ару к'вед,
Чи цавара куьк'венвай
Алван, нурлу, экуь г'вед!

Къадирлувал Къалура

Паче

– Я буба, зун хадалди вун члехи буба тирни?

– Ваъ, хтул, закай члехи буба авурди вун я.

– Акъван гагда ваз пенсияни гузвачирни?

– Ваъ, хтул, гъамни ви гъунар я.

– Чан буба, акъван гъунараар залай алакъайла, вунани зун патал са къадирлувал къалура, са вацран песидихъ заз велисепед къванни къачу.

Дидедиз Къъмек

– Я баде, ша за ви чларариз чулав ранг ягъин.

– Ваъ, я хтул, бадеяр рехибур жедай адет я.

– Чан баде, заз зи дидедикай къуншийри пис рахана кланзавач.

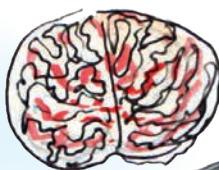
– Адакай пис вуж рахазва, чан бала?

– Къунши папари «ферсуз веледар авайбурун къил фад рехи жеда» лугъзвай. Заз зи дидедиз ферсуз лагъана кланзавач.

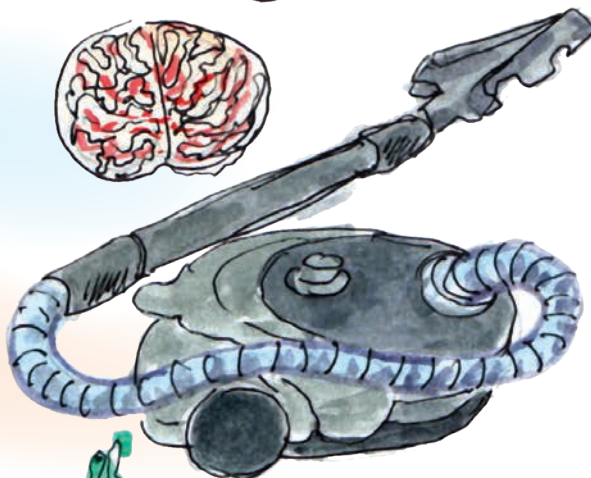

Имуча - мучае

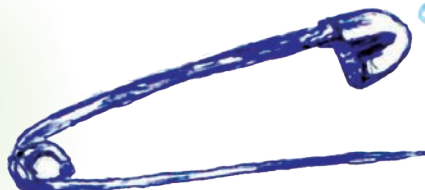
Авачирдан а затІ кьиле,
ЛакІаб жеда «кьуру келле».

АцІудалди вичин хук
Ван ацалтна неда руг.

Тар я багъда чка тежер,
Къучейра ам бул жеда.
КІватІ хъийирла зулуз бегьер,
Адан дамах буй жеда.

Тум мизмиз я, кьил – бачІах
Къведни санал я с... .

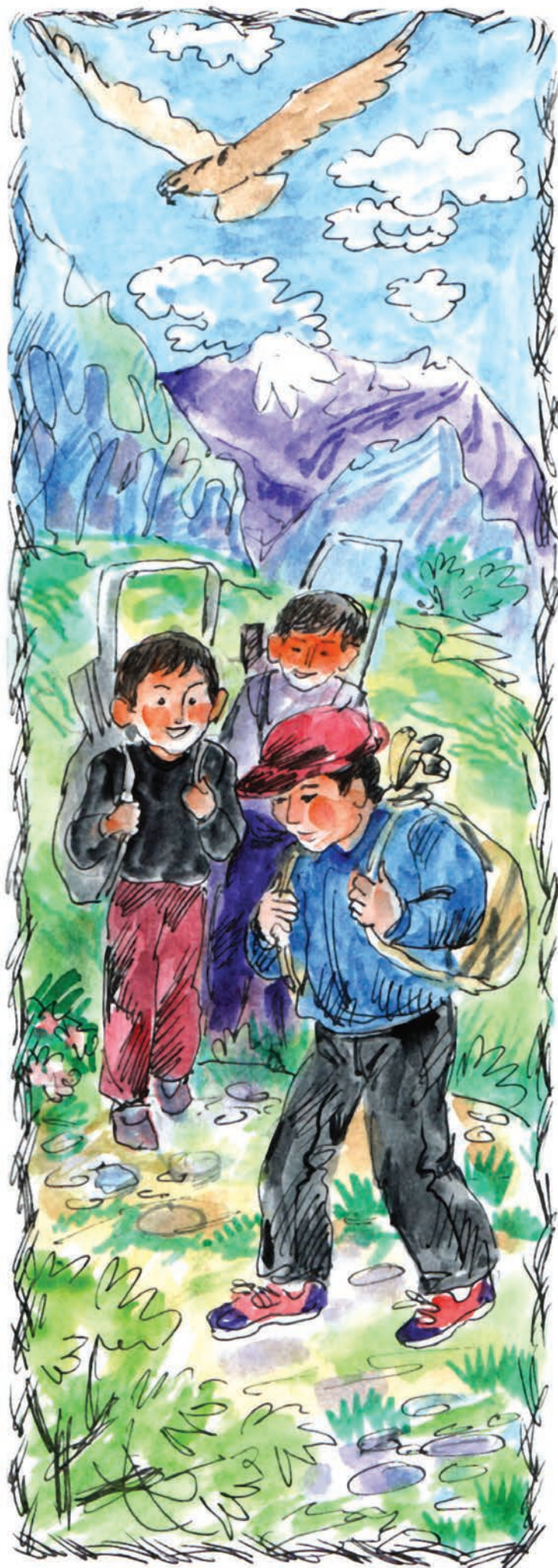

Гъайванриз я ачул-суфра,
Йиф-югъ неда – жедач сафра.
Мал-хеб, цуьквер, кългъанар,
ГалТам ягъай балкІанар.

Недач, хъвадач, ксудац,
Бегьер гарув вугудац.
Йиф-югъ ам са тегьер я.
Рагъ, марф эхиз жедач начагъ,
Бустан хуьдай я ам пачагъ.

Соколёнок

ISSN №0206-7978

Кард

4/2021

июль – август

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информации и печати
Республики Дагестан.

Регистрационный номер

серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г.
выдан управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор

М.М. Ахмедов

Редколлегия:

Х. Хаметова (редактор)

А. Кардаш

А. Исмаилов (зам. гл. редактора)

З. Кафланов

К. Акимов

Художественный редактор З. Даганов

Технический редактор Т. Лузина

Художник номера М. Муталлибов

Формат 60x84 ¹/₈.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 2,97.
Уч. печ. лист 3,26.

Выход в свет 20.08.2021 г.
Тираж 412 экз.
Заказ № 958.

Типография:

ООО «Издательство «Лотос».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель:

Государственное бюджетное учреждение
Республики Дагестан «Редакция
республиканских литературных журналов
«Соколёнок» и «Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Лезгинский язык

Индекс: на год - 63338,
на полугодие - ПМ991.

Цена свободная